

Ett *literacy*-begrepp för kvalitet i högre utbildning - om informationssökning

Britten Ekstrand, Anna Boström & Gunhild Seebass

Nytt fokus i högre utbildning

Ett nytt kvalitetsutvärderingssystem för högre utbildning var tänkt att gälla efter årsskiftet 2009/2010. Förslaget har sina rötter i 2007 års examensordning, vilken bygger på överenskommelser i Europa inom ramen för Bolognaprocessen. De utvärderingar av utbildningar som Högskoleverket aviserade att genomföra bygger på en syn som idag delas med övriga länder i Europa och fortsättningsvis sker överenskommelser länderna emellan i Bolognaprocessens spår. I relation till föregående kvalitetsutvärderingssystem har fokus förflyttats från förutsättningar för undervisning och utbildning till utbildningsresultat. Andra begrepp som lyfts fram är lärcentrerad undervisningsplanering och studentcentrering (eller hellre lärandecentrering, jfr Fritzén 2009). Två nyckelbegrepp inför framtida utvärderingar av högre utbildning i landet är förutsägbarhet och transparens. De kvalitetskrav som ställs i förslaget tänktes byggas utifrån tre indikatorer för att mäta kvaliteten: lärandemål och examination, läranderesultat samt studentens inflytande och erfarenhet. Huvudfrågan i högskoleverkets förslag till nytt utvärderingssystem och granskning av högre utbildning i landet är om och hur väl de utbildningar som ges säkerställer att de studerande når målen i högskoleförordningens examensbeskrivningar. För det första föreslogs granskningen fokusera på hur väl kursen är planerad utifrån frågan om lärandemålen omsluter de kunskapsformer som angetts i de nationella examensbeskrivningarna och hur de examineras på ett relevant sätt. För det andra att studenternas egna examensarbeten granskas och för det tredje föreslogs student- och alumnenkäter genomföras. Nu antogs inte högskoleverkets förslag, men oavsett hur är i enlighet med överenskommelser i Bolognaprocessens spår de dokument man i högskolevärlden har att förhålla sig till de så kallade Dublindeskriptorerna och högskoleförordningens examensbeskrivningar. I

dessa skrivningar återkommer högskoleundervisningens krav på undervisning på vetenskaplig grund. Inom ramen för den grundläggande högskoleutbildningen ska därigenom studenternas förmåga att göra kritiska bedömningar, förmåga att arbeta självständigt och förmåga att följa kunskapsutvecklingen utvecklas. Det är i dessa sammanhang som informationskompetens har kommit att utgöra en väg att uppnå de kvalitetskrav som ställs. I följande framställning¹ ges i korthet en bild av vad informationskompetens handlar om, begreppet informationskompetens som sådant samt om biblioteket som en integrerad del i högskoleutbildningar (Gellerstam 2001; Buzzeo 2002).

Informationskompetens som begrepp och företeelse inom högre utbildning

Vi finner ursprunget till området informationskompetens redan i rapporter från 1940-talet och på 1950-talet expanderade forskningen om informationsbehov och informationssökning². Först cirka 30 år senare kan man emellertid säga att begreppet informationskompetens fick en uttalat stark ställning vid lärosäten världen över. 1990-talet förde med sig en utveckling av såväl begreppet i praktik som teori och alltfler akademiska program och kurser inom skilda discipliner uppmärksammade bibliotekens roll och behovet av att integrera dess verksamhet i undervisning.

Under tidigt 1990-tal var en stor del av forskningen kring informationskompetens centrerad kring frågor som rörde utbildning på olika nivåer. Samtidigt skedde en teoriutveckling, och vid slutet av 1990-talet har informationskompetens kommit att bli ett etablerat forskningsfält. (Brage 2005, s. 127)

¹ Föreliggande bidrag till denna första utgåva av tidskriften Högskolepedagogisk debatt vid Högskolan Kristianstad bygger helt på tidigare publicerade rapporter och artiklar (Se Ekstrand 2009; Ekstrand & Nadarevic 2009; Ekstrand & Seebass 2009; Ekstrand & Seebass 2006; Ekstrand & Seebass, 2005; Ekstrand, Johansson, Ohlsson & Seebass 2004a; Ekstrand, Johansson, Ohlsson & Seebass 2004b)

² Begreppet informationssökning används hellre än litteratursökning, eftersom det rör sig om att inte enbart söka litteratur i form av artiklar och böcker utan också till exempel statistik och lagstiftning, vilket också ofta används i studiesammanhang och inte benämns litteratur (Larsson 2009).

Det är alltså över tjugo år sedan som informationssökning som moment i undervisningen konstaterades betydelsefullt inom akademien. Forskning på området har kraftigt expanderat. Flera perspektiv och skolbildningar har utvecklats. Det finns inte utrymme inom ramen för denna artikel att gå närmare in på all den forskning som växt fram under årens lopp. Några drag kan dock tecknas.

När det gäller forskning på området har framförallt olika konstruktivistiskt inriktade teoretiska perspektiv anlagts. Inledningsvis, när forskning på området tog rejäl fart på 1990-talet och i anslutning till nya rön främst från Australien och USA, gällde det fenomenologiska perspektivet (se t ex Bruce 1996; Kulthau 1993; Andretta 2007). Anläggs detta perspektiv står lärandet i fokus och individers skilda sätt att erfara och använda sökprocesser. Värdering, analys, tolkning och användning av information sätts i förgrunden framför sökprocessen som sådan. Anläggs istället ett sociokulturellt perspektiv i studier på området riktas fokus mot sociala praktiker och kommunikation. Intresset enligt detta perspektiv är riktat mot mänsklig handling och situerat lärande. Det sociokulturella perspektivet har vuxit sig starkare efterhand. Forskningsfrågorna i samma perspektiv är inriktade mot förmågan att kunna nyttja artefakter/redskap i de praktiker man befinner sig i, som till exempel webbplatser, vetenskapliga artiklar, tidskrifter och databaser för kommunikation eller kollaborativt arbete. Ett tredje och sista perspektiv som kan nämnas är det diskursanalytiska. Utifrån det diskursanalytiska perspektivet studeras inte främst informationskompetens som företeelse utan hur informationskompetens på olika sätt kan beskrivas, tänkas omkring och tolkas. Diskursanalys har syftet att synliggöra outtalade synsätt och antaganden vilka har sin grund i skilda sociala och kulturella sammanhang. Genom att diskursanalytiska bidrag belyser divergerande sätt att tänka och tala om ett fenomen som informationskompetens vidgas möjligheterna att synliggöra och förstå grundläggande villkor för kunskapsbildning. Utifrån det diskursanalytiska perspektivet studeras objektet på metanivå. (Limberg, Sundin & Talja 2009) Det är som vi förstår skilda sidor av informationskompetens som studeras utifrån vilket perspektiv man anlägger.

Utifrån sagda är det intressant att lyfta frågan om huruvida informationskompetens är en generisk kompetens eller ej. Det ligger nära till hands att se informationskompetens som en generisk kompetens, möjlig att applicera i de mest skilda kontexter. I samtliga ovan nämnda perspektiv problematiseras emellertid begreppet informationskompetens som generisk kompetens i så måtto att kontext och praktik ges stor betydelse för hur begreppet förstås och kompetensen tillämpas. Vad man kan sluta sig till är att det finns såväl en generisk komponent som situerade, kontextuella komponenter knutna till informationskompetens. Överfört till undervisningspraktik där lärandemål och läranderesultat är i fokus betonas alltså en individualisering enligt forskning på området, samtidigt som den generella sidan också kan studeras och diskuteras.

Det är delvis som en följd av informationsexplosion, informations- och kommunikationsteknikens framväxt, samt ett alltmer komplext samhälle och globalisering som nya kompetenser eller *literacy* - begrepp kommit att understrykas som viktiga i många yrken. Det handlar om kompetenser (*literacies*) som går under namn som e-kompetens, datorkompetens, digital kompetens, visuell kompetens, mediakompetens, nätverkskompetens och informationskompetens. I mångt och mycket är alla dessa begrepp besläktade med varandra, överlappande och mångfacetterade. Som isolerade står de för olika, ibland rentav konkurrerande intressen. Samtliga har vuxit ur ett förändrat och utvecklat sätt att se på grundläggande läs- och skrivförmåga. Det handlar inte längre enbart om att inhämta och memorera text. Teorier om lärande har bidragit till att tolkning, bedömning, kritisk värdering och användning nu inkluderas i synsättet. I UNESCO: s *Literacy Assessment and Monitoring Programme* (LAMP) har vi ett tydligt exempel på hur läs- och skrivförmåga tillskrivits en vidgad definition:

Literacy is the ability to identify, understand, interpret, create, communicate and compute, using printed and written materials associated with varying contexts. Literacy involves a continuum of learning enabling an individual to achieve his or her goals, develop his or her knowledge or potentials, and to participate fully in the community and wider society. (UNESCO 2005, s. 19)

Informationskompetens är en nyckelfaktor och en väg att genomföra den pedagogiska reform som Bologna-processen i många sammanhang ses som

(vi bortser här för tillfället från alla farhågor och kritiska reflektioner som finns parallellt). Informationskompetens är ytterst viktigt i pedagogisk utveckling på alla nivåer men har kommit att få särskilt stor betydelse för den högre utbildningens utveckling och de kvalitetskrav som ställs. Informationskompetens relateras ofta till ett sätt att lära, där aktivitet och meningskapande betonas och sätts i samband med det politiskt framlyfta och betonade begreppet livslångt lärande. Utöver denna relevans för det livslånga lärandet har främst tre faktorer betytt mycket för den utveckling vi sett vad gäller informationskompetens. För det första ställs allt högre krav från samhällets sida på den verksamhet som bedrivs vid universitet och högskolor. För Sveriges del kan Bologna-processen och högskoleverkets nationella granskningar av lärosätena nämnas, liksom *benchmarking*. En annan faktor som bidragit till att framkalla behov av ökad informationskompetens är den kraftigt växande informationsmängden och tillgängligheten. En tredje faktor kan knytas till utvecklingen av nya pedagogiska modeller för undervisning som till exempel och inte minst problembaserat lärande (PBL), *Inquiry based learning* och många andra och liknande³.

Ofta relateras informationskompetens till högskolans övergripande mål enligt 1 kap 9 § högskolelagen vilket också antytts inledningsvis. Dessa anger att undervisning och utbildning på högskolenivå ska vila på vetenskaplig grund och utveckla studenters förmåga att kunna göra självständiga, kritiska bedömningar. Studenter skall självständigt kunna urskilja, formulera och lösa problem samt ha förmåga att möta förändringar i arbetslivet. Studenter ska kunna söka och värdera information, ha förmåga att följa kunskapsutveckling och utbyta erfarenheter genom kommunikation med envar.⁴ Vad kan vara mer naturligt än att integrera informationskompetens i kurser och program i syfte att nå dessa mål? De högskoleövergripande målen tycks nästan identiska med de definitioner av informationskompetens som oftast ges. Att vara informationskompetent definieras vanligen med förmåga att förstå när information behövs och varför. Vidare innebär det att

³ Också undervisningen i informationssökning måste diskuteras i termer av hur lärandecentrerad den är. (Larsson 2009)

⁴ Jfr också t ex HL 1 kap 8§; Prop.2004/05:162

känna till sökvägar, att ha insikter om hur informationen kan värderas, hur den kan användas på ett etiskt godtagbart sätt och hur den kan kommuniceras.

2000-talets forskare, författare och studerande har med hjälp av digital och teknisk utveckling helt andra, omfattande och nästan obegränsade möjligheter att nå världens alla hörn och globalt utbyte. Det kan tilläggas att förflyttar vi oss enbart några få decennier tillbaka i tiden sökte forskare manuellt i tunga encyklopedier och bibliotekens kortlådor när tidigare forskning på forskningsområdet skulle kartläggas.

Arbetet vid Högskolan Kristianstad

Vid Högskolan Kristianstad uppmärksammades i början på 2000-talet vikten av att arbeta med informationskompetens. Arbetet vid högskolan beskrevs, granskades och omnämndes i positiva ordalag i två nationella utvärderingar. En informell grupp lärare och bibliotekarier hade bildats och drev på utvecklingen understödd av dåvarande rektor. Arbetet har fortskridit och många ringar på vattnet har bildats. Undersökningar har gjorts och publicerats. Trots detta är inte begreppet informationskompetens eller fältet som sådant integrerat i undervisningsverksamheten och kursinnehållet vid Högskolan Kristianstad i den utsträckning det skulle kunna vara. Detta är en situation som vi delar med andra lärosäten såväl nationellt som internationellt. Arbetet med informationskompetens står och faller med eldsjälar; *academic champions* som McGuinness (2007) valt att kalla dem. Den senaste undersökningen i raden av dem som genomförts vid Högskolan Kristianstad har lett till att förslag kan presenteras på framtida satsningar. Innan vi återkommer till dessa berättar först Anna Boström om det framgångsrika arbete som bedrivs vid sjuksköterskeprogrammet. Detta program vid sektion HS (Hälsa & Samhälle), Högskolan Kristianstad som har kommit längst med att utveckla ett samarbete bibliotek och akademi emellan omkring informationskompetens i utbildningen. I avsnittet efter ger Gunhild Seebass en lägesbeskrivning av hur informationskompetens integrerats i program och kurser vid sektion LU (Lärarytbildningen).

Informationskompetens på sjuksköterskeprogrammet

På sjuksköterskeprogrammet utgör informationskompetens, bibliotekets resurser och bibliotekariens kompetens en stor del av den treåriga utbildningen. Kontaktbibliotekarien, som har särskilt ansvar för ämnesområdet, är delaktig i flera delkurser; undervisar, handleder samt sitter med på studenternas uppsattsseminarier.

Redan under den första veckan på sjuksköterskeprogrammet kommer studenterna i kontakt med informationskompetens då de får komma till biblioteket för en grundläggande orientering om biblioteket och dess tjänster. Kontaktbibliotekarien informerar då de studerande i hur de använder och tolkar bibliotekskatalogen, hur de skaffar lånekort, samt hur de på bästa sätt kommer åt och använder alla informationsresurser som finns på högskolebibliotekets hemsida.

Den egentliga introduktionen till informationskompetens kommer först i och med den fjärde delkursen på sjuksköterskeprogrammet – *Omvårdnadsforskningens teori och metod I, med inriktning på patienten*. Detta är den första delkursen av flera som tar upp vetenskaplig teori och metod. För många studenter är det också första gången någonsin som de skriver en uppsats på högskolenivå med allt vad det innebär. Examinationen består av att studenterna i mindre grupper ska göra en litteraturstudie med fokus på en patients upplevelser i samband med vård. Resultatet ska vara baserat på vetenskapliga artiklar och ska redovisas i form av ett vetenskapligt grundat *paper*. För de allra flesta är det första gången som de kommer i kontakt med uttrycket vetenskaplig artikel samt hur man går till väga för att söka abstract, referenser och fulltextartiklar i databaser. Bibliotekarien är tidigt involverad i undervisningen i delkurs fyra, till att börja med i databassökning och som en pedagogisk resurs till hur studenterna ska söka och hitta sitt material. Hos många studenter uppstår initialt ofta en stor frustration när de kommer fram till att databassökning ju inte var lika enkelt som att *googla* eller använda någon form av sökmotor på Internet. Alla hittar dock sina vetenskapliga artiklar i slutändan.

Några veckor senare, under det så kallade mittseminariet, finns kontaktbibliotekarien med som examinator och bisittare. Under mittseminariet ska

studenterna befinna sig mitt i arbetet och alltså ha kommit så långt att de bland annat har skrivit klart sin bakgrund, formulerat sitt syfte, redogjort för sin metod samt påbörjat sin referenslista. En stor del av mittseminariet består av att studenterna opponerar och responderar på varandras begynnande *papers* i syfte att hjälpa varandra vidare i arbetet. Ett annat syfte med mittseminariet är att bibliotekarien ska examinera studenternas vägar för informationssökning, genom de så kallade sökscheman som de skriver.

Sökscheman är någonting som det enligt tradition jobbas flitigt med genom hela sjuksköterskeutbildningen på Högskolan Kristianstad (och vid flertalet lärosäten i landet även om nya och också andra alternativ tillämpas). I delkurs fyra är det dock första gången som studenterna skriver sådana. Sökschemat är till för att redovisa hur man har sökt och hittat det material som resultatet bygger på. Oftast gäller det just databassökning och sökningen av vetenskapliga artiklar. Syftet med sökschemat är att läsaren lätt ska kunna följa hur författaren har sökt sitt material och kommit fram till sitt resultat. Vidare att läsaren ska kunna avgöra om informationssökningen och datainsamlingen har genomförts på ett sådant sätt att resultatet blir trovärdigt. Det ska vara möjligt att, med ledning av sökschemat, kunna göra om eller bygga på den forskning och de resultat som har framkommit i undersökningen. I sökschemat för delkurs fyra redogörs bland annat för vilka databaser och sökord som har använts, hur många sökträffar man har fått i respektive databas samt om man har begränsat sin sökning på något sätt. Begränsningar kan till exempel handla om års - spann för när artiklarna publicerades, åldersgrupp eller kön för patienterna som har studerats i undersökningen, en språkbegränsning eller någonting liknande. Man redovisar till sist även vilka eventuella urval som har gjorts bland de funna artiklarna, samt motiverar varför dessa urval har gjorts. Ofta handlar det om att bortsorterade artiklar kanske inte svarade direkt mot syftet. Vid mittseminariet är just sökschemat ett utmärkt underlag för både studenten, bibliotekarien och läraren att få en översikt över strategin i sökningen. Samt ta beslut om huruvida såväl sökningen som urvalet av artiklar har gjorts på ett sådant sätt att resultatet blir övertygande och trovärdigt. Bibliotekariens uppgift vid mittseminariet är att medverka till examination av allt detta.

Förutom att kommentera och examinera sökschemat och dess trovärdighet läggs mycket av bibliotekariens tid vid mittseminariet på att kommentera studenternas referenslista. Många studenter har inför denna första metodkurs på utbildningen aldrig tidigare skrivit en referenslista med vetenskapliga förtecken. Även om man har kurslitteratur på kursen som tar upp hur man ska referera tycker många att referenser är svårt. Mycket tid på mittseminariet läggs därför också på instruktioner och diskussioner kring hur man skriver referenser enligt olika refereringshanteringssystem. Det som diskuteras mest angående referenser vid mittseminariet är hur man refererar till Internetadresser och är källkritisk gentemot Internetmaterial. Internet och att söka information på Internet är ofta en så självklar del av studenternas vardag att de aldrig har tänkt på att källkritik gäller även här.

Efter delkurs fyra kommer studenterna på sjuksköterskeprogrammet i kontakt med biblioteket och informationskompetens i utbildningens åttonde delkurs *Omvårdnadsforskningens teori och metod II*. Under denna delkurs ligger fokus på vårdmiljöer och studenternas uppgift är att göra en observationsstudie i en vald vårdmiljö. Resultatet av studien ska analyseras med hjälp av vetenskapliga artiklar och i samband med sökningen av vetenskapliga artiklar får studenterna också en ingående repetition i databassökning av kontaktbibliotekarien. Detta är någonting som ofta uppskattas.

Bibliotekets och kontaktbibliotekariens involvering i utbildningen är till sist även omfattande under de delkurser av utbildningen där sjuksköterskestudenterna skriver sin c-uppsats. För att syftet och ämnet i uppsatsen ska bli möjligt att ta sig an och genomföra skriver studenterna först en projektplan. I denna projektplan är en av uppgifterna bland annat att undersöka vilken litteratur och forskning som finns tillgänglig inom det tilltänkta området. Efter undervisning i informationskompetens under både delkurs fyra och åtta är det egentligen meningen att studenterna ska känna sig så pass säkra att de mer eller mindre är självgående inför projektplanen. Många studenter väljer dock att även här ta hjälp av en bibliotekarie som stöd i informationssökningsprocessen genom tjänsten *boka en bibliotekarie* på högskolebibliotekets hemsida. *Boka bibliotekarie* -tjänsten är till för att ge studenter möjligheten till personlig handledning i informationssökning. Att

man inför c-uppsatsen på sjuksköterskeprogrammet trots allt väljer att boka en bibliotekarie handlar troligen om att man känner sig osäker på att söka fram just vetenskapliga artiklar i databaser. Man måste vidare inför c-uppsatsens göra mer omfattande sökningar och i princip hitta så mycket forskning i ämnet som möjligt snarare än att enbart söka fram några enstaka artiklar.

Boka bibliotekarie -tjänsten har blivit så populär bland de uppsatsskrivande sjuksköterskestudenterna att biblioteket har haft svårt att klara trycket av inkommande bokningsönskemål i början av varje ny termin. För att underlätta arbetsbelastningen för bibliotekspersonalen infördes därför även extra sökverkstäder under hösten 2009 med fokus på just medicinska databaser för de cirka 85 sjuksköterskestudenter som under höstterminen skrev sin c-uppsats.

Biblioteket och informationskompetens är således ett välintegrerat och självklart inslag under hela sjuksköterskeutbildningen på Högskolan Kristianstad. En ny utmaning för lärarna och kontaktbibliotekarien har nyligen varit att integrera informationskompetens i utbildningen även på den nya sjuksköterskeutbildningen på distans som startade hösten 2009. Utbildningen har hittills visat sig vara mycket populär och antalet sökande till utbildningsstarten är stort. I dagsläget är det inte tänkt att studenterna på distansutbildningen överhuvudtaget ska komma till campus för att få undervisning i informationskompetens. Utbildningens sker via webb och genom utbildningsplattformen *It's Learning*. Kontaktbibliotekarien har under våren 2009 arbetat med att spela in flertalet instruktionsfilmer när det gäller sökning i medicinska databaser med hjälp av *screencast* -programmet camtasia. Ämnesguider och liknande har även tagits fram med förhoppning om att dessa ska kunna hjälpa distansstudenterna ytterligare att utveckla sin informationskompetens. Efter höstterminens första prövningar råder det stor spänning kring hur dessa guider och instruktionsfilmer har fungerat i praktiken.

Informationskompetens och lärarutbildningen

Undervisningen i informationskompetens på kurser och program på sektion LU är av olika karaktär och omfattning. Detta beror till delar på att det

finns både program och fristående kurser som kan vara såväl campusförlagda som nätbaserade. Det mest omfattande programmet vid sektion LU är lärarprogrammet som har ett stort antal studenter.

Informationskompetens är en viktig del för dem som ska bli lärare. De behöver för egen del kunna söka och använda information i sitt yrke men också kunna bidra till att eleverna blir informationskompetenta. Jag har under årens lopp upplevt det som svårt att få till stånd en progression i undervisningen i informationskompetens. För några år sedan togs det fram en plan för hur biblioteket skulle komma in på lärarutbildningen men planen har stannat vid en plan och följs inte.

Studenterna blir dock inte utan informationskompetens. Undervisningen är efterfrågestyrd och förläggs till de tillfällen då det är dags för studenterna att skriva uppsats. Som exempel kan nämnas att undervisning förekommer i AU1 (det Allmänna Utbildningsområdet) när a-uppsatsen ska skrivas. Studenterna får då en genomgång av de databaser som är lämpliga att använda och en grund att stå på. Härefter borde denna grund byggas på i samband med att b- och c-uppsatserna skrivs. Det fungerar emellertid inte fullt ut på det sätt det vore önskvärt trots att studenter hör av sig om att de önskar mer undervisning.

Det sistnämnda har lett till att tjänsten *boka en bibliotekarie* utnyttjas i väldigt hög grad. Detta innebär att studenterna bokar tid hos mig enskilt eller i mindre grupp. Vi träffas under cirka två timmar och de får då under handledning hjälp med sökning inom sitt ämne. Inför b-uppsatsen uppmanas studenterna att gå till bibliotekets sökverkstad. Ibland har det förekommit undervisning som komplement till deltagandet i sökverkstaden. Någon gång har speciella sökverkstäder anordnats för denna grupp men deltagarna har varit få. Inför c-uppsatsen är det ingen undervisning och detta måste nog betraktas som en mycket stor brist, inte minst satt i relation till högskoleverkets kommande granskningar där examinationsarbeten ska granskas i syfte att bedöma undervisningens kvalitet.

Som kontaktbibliotekarie handleder jag under vissa perioder uppsatsskrivande studenter stora delar av arbetsdagen. Det är ett tacksamt och trevligt arbete men tidskrävande. En önskan är att få till stånd en väl fungeran-

de undervisning i informationskompetens genom till exempel workshops i lärarutbildningen. Den bör planeras av lärare och bibliotekarie gemensamt och finnas som en strimma med progression genom hela utbildningen.

Vad gäller övriga kurser och program inom sektion LU löses undervisningen i informationskompetens på olika sätt. Undervisning sker på campus, ofta som efterfrågestyrd liksom inom lärarprogrammet. Allt oftare handlar det också om instruktioner som läggs på kursers hemsida eller till exempel instruerande filmer.

Kritisk informationssökning som en förutsättning för utvecklad kvalitet i alla program och kurser

Tar vi utgångspunkt i de kvalitetskrav som ställs på all högskoleutbildning alla nivåer tycks integrering av informationskompetens vara en ofrånkomlig väg att arbeta vidare på. Också i forskarutbildningar integreras kurser i *kritisk informationssökning*.

Låt oss titta på lärarutbildningen som exempel. Utbildningspolitik står som bekant mycket högt på dagordningen inom den Europeiska Unionen och i synnerhet lärarutbildningen har lyfts fram som den utbildning som befins mest i behov av särskilda satsningar alltsedan Lissabonstrategin 2000. Lärare tillskrivs en nyckelroll i syfte att driva utvecklingen av utbildningssystemet framåt och implementera rekommenderade reformer, allt i syfte att nå målet som världens högst rankade kunskapsdrivna nation 2010. Det är på lärare ansvaret läggs att forma framtidens EU-medborgare. Den europeiska lärarprofessionen ska igenkännas som ett högst kvalificerat yrke. Alla lärare ska inneha hög utbildning, omfattande ämneskunskaper, goda kunskaper i pedagogik och pedagogisk skicklighet. Framtidens lärare ska ha förmåga att kontinuerligt vinna ny kunskap och förmåga att iscensätta innovationer utifrån forskningsbaserad kunskap, liksom förmåga till kreativa nya lösningar. Det livslånga lärandet knyts till lärandeprofessionen som aldrig förr. Läraren ska kunna välja såväl innehåll som arbetsform utifrån en förmåga att hålla sig a jour med ny kunskap på både det egna ämnesområdet och det pedagogiska. Lärares dubbla profession poängteras, det vill säga den disciplinanknutna och den pedagogiskt professionella ska gå hand i hand. Begrepp som vetenskaplig grund och forskningsanknytning

eller forskningsbaserad kunskap har väl alltid poängterats som betydelsefulla i akademien, men om möjligt läggs ännu större tonvikt vid förankringen idag i och med nya kvalitetskrav.

Ett svar på samhällets förväntningar i dessa hänseenden finns inom fältet informationskompetens och härmed ett upparbetat och förnyat sätt att samarbeta med biblioteket och dess fackkunskaper på. En förmåga att vinna ny kunskap och förmåga att iscensätta innovationer utifrån forskningsbaserad kunskap, liksom förmåga till kreativa nya lösningar byggda på forskningsbaserad kunskap, förutsätter en förmåga som bygger på hög grad av informationskompetens.

Internationella rön för förnyade satsningar

Informationskompetens är en kompetens som också har kommit att kallas den fjärde basfärdigheten, vilket ger en viss tyngd åt begreppet. Som nämnts ovan finns det, trots allt tal om betydelsen av informationskompetens integrerat i utbildningen, en del motstånd och en tröghet i systemet som gör att det finns behov av förnyade satsningar på området. Vilket vi bland annat har konstaterat utifrån en vid Högskolan Kristianstad utförd bedömning av forskning och gjorda erfarenheter internationellt på området. Rapporten har publicerats i form av ett kapitel i en antologi med redaktörer vid Örebro Universitet och utgiven av Bibliotekstjänst (Ekstrand & Seebass 2009). Vad har vi då funnit av värde för nysatsningar? Det ska tilläggas att den granskning av forskning om samarbete bibliotek och akademi emellan som företagits har varit särskilt intressant i så måtto att vi fått bekräftat hur lärosäten världen över brottas med samma problem som vi gör vid Högskolan Kristianstad. Låt oss titta på några exempel:

Bibliotekarier kunde vara mer delaktiga i kursplanearbete, konferenser och seminarier syns det. Lärare är inte alltid förtrogna med databassökning och kan härmed inte motivera studenter att bevista undervisning eller informationstillfällen vad gäller informationskompetens eller motivera till att besöka sökverkstaden (Hollander, Herbert & DePalma 2004). Studenter hoppar gärna över inslagen om sökprocesser och sökverktyg. Miller & Bell (2005) benämner det *LAKT-syndromet/I already know that-syndrome*. Vad

man som bibliotekarie ofta hör i slutändan av utbildningen är att studerande i samband med att det upplevs akut att söka vetenskapliga artiklar undrar varför de inte fått denna undervisning tidigare.

Kontaktbibliotekarier (*liason librarians*) upplevs som goda samarbetspartners i service- hänseende men uppfattas inte alltid som experter på informationskällor. Bibliotekariernas kunskaper, har det konstaterats, ignoreras eller är inte kända. (Dewey 2005; Montiel-Overall 2005) Bibliotekarien respektive akademikern arbetar isolerade från varandra. När undervisning i informationskompetens finns i en kurs eller ett program tycks den ofta frikopplad från övrigt stoff i kursen.

En förklaring till att informationskompetens inte lyckats slå igenom som ett integrerat moment i högre utbildning generellt kan hänföras till att det råder skilda diskurser: Inom akademien respektive biblioteket råder vitt skilda kulturer, skilda värderingar och förhållningssätt. I biblioteksvärlden är man orienterad mot service och samarbete. Akademien kännetecknas av produktion, forskning, publicering och konkurrens. Organisation, byggnader, schema, arbetstider, semester och 40-timmarsvecka skiljer. De skilda diskurserna kan karakteriseras med begreppen samarbete versus konkurrens. (Christiansen, Stomblor & Thaxton 2004) Ett tydligt exempel visar en granskning av vetenskaplig publicering och vetenskapliga tidskrifter. *Librarians* skriver för *librarians* och *educationalists* för *educationalists*. (Kotter 1999) Behovet av gränsöverskridanden, av att bryta traditioner och av att vidga perspektiven uppmärksammas alltmer i allt fler sammanhang, vilket syns i begrepp som utvecklats som *collaborative learning*, *multidisciplinary*, interprofessionellt lärande.

I den studie vi som nämnts utfört vid Högskolan Kristianstad (Ekstrand & Seebass 2009) fann vi hur man vid vitt skilda lärosäten i världen tycks eniga om nya strategier och satsningar. Det handlar om ett ökat samarbete bibliotek och akademi emellan eller annorlunda uttryckt; hur en integrering av informationskompetens i kurser och program skulle kunna intensifieras till förmån för kvalitet i lärande och undervisning. Nya strategier har då utvecklats på främst tre områden som viktiga att arbeta vidare med. De tre områdena kan i detta sammanhang i korthet benämnas:

- Från information till lärande
- Samarbete kognitivt och integrativt
- Strategier på central nivå

Låt oss börja bakifrån. Vid många lärosäten tycks det vara så att man funnit det ytterst betydelsefullt för utveckling på området att informationskompetens finns inskrivet i centrala styrdokument. (Owusu-Ansah 2007; Wallace 2007) Detta innebär att ledningsgrupper på skiftande nivåer och de beslut som där fattas har en avgörande betydelse. Utan styrdokument och ett ansvarstagande på ledningsnivå kan det vara svårt att genomföra förändringar.

Vad kan då samarbete kognitivt och integrativt innebära? Ja, för det första är det nog så att informationskompetensområdet med mål, syfte och innehåll liksom praktik måste integreras med undervisningen. Som exklusiva inslag i utbildningen motiverar de inte de studerande att besöka utbudet. Om momenten inte ges fränkopplat innehållet i kursen däremot, berikas såväl kursen som läranderesultatet. (Dorskatsch 2007) Vad man också ska tänka på när det gäller informationssökning är att denna kunskap i till exempel en lärarutbildning inte uteslutande ska ge kompetens åt de blivande lärarna att söka vetenskapliga artiklar till sitt eget akuta arbete med en uppsats. Momentet måste också finnas i lärarutbildningen med fokus på hur läraren in spe i sin tur ska arbeta med sökande, värdering av stoff och allt som hör till i undervisningen med barnen i grundskolan eller vilken nivå man utbildas till att undervisa i. Lärarutbildningen tycks enligt studier i stor utsträckning vara i avsaknad av informationskompetensens didaktik. (Merchant & Hepworth 2002; Lundh & Sundin 2006)

Om informationskompetens skall bli ett integrerat moment i kurser och program fordras slutligen att man gemensamt akademikern och bibliotekarien emellan förstår och tolkar målen. (jfr Lindström & Shonrock 2006) Det fordras att en ömsesidig respekt och tilltro till varandras expertområden byggs upp, att respektive part har hög kompetens på sina respektive områden och att man kontinuerligt kommunicerar. (jfr Donham 1999; John-Steiner, Weber & Minnis 1998; Montiel-Overall 2005; Reed, Kinder & Farnum 2007)

Vem ska undervisa i informationskompetens?

Det finns skäl att lyfta en sista fråga. Vem ska undervisa i informationskompetens? Denna fråga har uppstått på sistone nationellt och internationellt. Vid Stockholms universitet, som enligt uppgifter från 2009 omfattar 52000 studenter, 5000 lärare, 80 institutioner och 140 bibliotekarier arbetar man med ett "Lärarnas lärare - projekt". Projektet delas mellan akademi och bibliotek och har till syfte att utifrån individuella, ämnesmässiga eller sektoriella behov formade i olika konstellationer, på ett tidigt stadium integrera informationskompetens i alla kurser och program. Tanken är att bibliotekarier främst arbetar mot lärarkåren. Bibliotekarier coachar lärarkåren och blir handledare gentemot läraren som är den som undervisar i informationskompetens integrerad i den disciplinära undervisningen. (Tovoté 2009) Blir bibliotekarien lika populär bland lärarna vid Högskolan Kristianstad som bland de studerande kan informationskompetens tidigt i utbildningar och kurser rendera mindre belastning på bibliotekarien på kandidat-, magister och mastersnivå. Med en mer kvalificerad kunskap om att söka, värdera, välja, analysera och använda information i alla moment i undervisningen når undervisningen närmare kraven på vetenskaplig grund. Miller & Bell (2005) rekommenderar att bibliotekarier koncentrerar sig på lärare och handledare och mindre på studenter, det vill säga nya roller utvecklas såväl för lärare som för bibliotekarier. Bibliotekarien blir handledare eller coach i lärargruppen och lärare integrerar undervisning i informationskompetens i ordinarie disciplinär undervisning. (Clinch & Jones-Evans 2007; Reed, Kinder & Farnum 2007)

Det finns skäl att diskutera frågan. Man kan nog sluta sig till att svaret på frågan om vem som skall undervisa bör vara relaterat den kurs, det program eller det moment det handlar om liksom hur långt samarbetet akademi och bibliotek emellan fortskridit i varje enskilt fall. Ingen behöver dock befara att yrkesexperterna inte är behövda. De båda sidorna kompletterar varandra och kommer att så göra oavsett hur väl till exempel akademikern blir insatt i sökverktyg och sökprocesser. Om bibliotek och akademi arbetar integrerat, uppstår alltid situationer där bådadas expertis är behövlig. Handlar det till exempel om en värdering av det material en studerande funnit kan

läraren i fråga bedöma materialet utifrån kunskap om teorier på fältet, bibliotekarien värderar materialet utifrån sökvägarna. Allt tyder på att ett integrerat samarbete är det mest lyckosamma. Nyckelord för framtiden och områden att utveckla är det gränsöverskridande såväl vad gäller professioner som discipliner.

Referenslista

- Andretta, Susie (2007). Phenomenography. A conceptual framework for information literacy education. *Aslib proceedings*, vol. 59: 29, ss.152-168.
- Brage, Christina (2005). Informationskompetens sett ur ett historiskt och samtida perspektiv. *InfoTrend*, vol. 60: 4, ss. 125-137.
- Bruce, Christine (1996). *The seven faces of information literacy*. Blackwood: Auslib Press.
- Buzzeo, T (2002). *Collaborating to meet standards. Teacher/library media specialists partnerships for K-6*. Worthington: John Hopkins University Press.
- Christiansen, Lars, Stombler, Mindy & Thaxton, Lyn (2004). A report on librarian-faculty relations from a sociological perspective. *Journal of academic librarianship*, vol. 30: 2, ss. 116-121.
- Clinch, Peter & Jones-Evans, Angela (2007). The Cardiff handbook for information literacy teaching. A case study in sharing tariff material. *Journal of information literacy* 1(3) [Elektronisk] <http://jil.lboro.ac.uk/ojs/index.php/JIL/article/view/ART-V1-13-2007-2/29> (Tillgänglig 2008-09-20)
- Dewey, Barbara I. (2005). The embedded librarian. Strategic campus collaborations. I William Miller & Rita M. Pellen (eds.) *Libraries within their institutions. Creative collaboration*. ss. 5-17. New York: The Haworth Information Press.
- Donham, J (1999). Collaboration in the media centre. Building partnerships for learning. *NASSP bulletin*, vol. 83:60, ss. 20-26.
- Doskatsch, Irene (2007). From flying solo to playing as a team. Evolution of academic library services teams at the university of South Australia. *Library management*, vol. 28: 8-9, ss. 460-473.
- Ekstrand, Britten (2009). Databaser som verktyg för högre kvalitet i utbildningsvetenskaplig forskning. *InfoTrend*, vol. 64: 2-3, ss. 50-63.
- Ekstrand, Britten & Nadarevic, Sanela (2009). *Multiculturalism in teacher education – communicated discourses*. Paper presented at The Third National Curriculum Theory Research Conference 15-16 October 2009 “What counts as knowledge in teacher education & in school?” University of Växjö.
- Ekstrand, Britten & Seebass, Gunhild (2009). Integrativ informationskompetens. Diskursöverbyggande samarbete mellan akademi och bibliotek. I Hansson, Birgitta & Lyngfelt, Anna (red.) *Pedagogiskt arbete i teori och praktik. Om bibliotekens roll för studenters och doktoranders lärande*. Lund: BTJ Förlag.
- Ekstrand, Britten & Seebass, Gunhild (2006). *Kursdeltagares reflektioner i anslutning till undervisning för ökad informationskompetens - ”som att gå i en djungel bakom en vägvisare som hugger fram en stig med en machete”*. Paper presentation vid Högskoleverkets kvalitetskonferens i april 2006, Lärarhögskolan Stockholm.

- Ekstrand, Britten & Seebass, Gunhild (2005). *Utveckling av informationskompetens vid den beteendevetenskapliga institutionen. En idéskiss förankrad i ledningsgruppen den 7 juni 2005*. Kristianstad: Högskolan Kristianstad (Opublicerat arbetsmaterial)
- Ekstrand, Britten., Johansson, Kristin, Ohlsson, Lisbeth & Seebass, Gunhild (2004a). Ett gränsöverskridande projekt för utvecklad informationskompetens. *Tidskrift för Dokumentation/The Nordic Journal of Documentation*, vol. 59: 2, ss. 53-60.
- Ekstrand, Britten., Johansson, Kristin., Ohlsson, Lisbeth & Seebass, Gunhild (2004b). Med samarbete och dialog som arbetsform och mål i ett projekt för utvecklad informationssökning och informationskompetens i en nätbaserad kurs. Stockholm: *Nätuniversitetet*. Se www.netuniversity.se (nytt fönster)
- Fritzen, Lena (2009). Handledningens pedagogiska praktik. I Stigmar, Martin (red.) *Högskolepedagogik. Att vara professionell som lärare i högskolan*. Stockholm: Liber.
- Gellerstam, Göran (2001). Den första uppgiften. Högskolebiblioteket som utbildningsinstitution och lärande miljö. Stockholm: Kungl. Biblioteket.
- Hollander, Sharon A., Herbert, Barbra R & DePalma, Karen Stieglitz (2004). Faculty-librarian collaboration. *APS Observer* 17 (3). [Elektronisk] <<http://www.psychologicalscience.org/observer/getArticle.cfm?id=154>> (Tillgänglig 2008-06-16).
- Högskolelag (1992:1434).
- John-Steiner, V. Weber, R J & Minniss, M (1998). The challenge of studying collaboration. *American educational research journal*, vol. 35: 4, ss. 773-783.
- Kotter, Wade R. (1999). Bridging the great divide. Improving relations between librarians and classroom faculty. *Journal of academic librarianship*, vol. 25: 4, ss. 294-303.
- Kulthau, Carol, C. (1993/Fourth Printing 1996). *Seeking Meaning: A Process Approach to Library and Information Services*. Norwood, New Jersey: Rutgers University, Ablex Publishing Corporation.
- Larsson, Ann-Louise (2009). Informationssökning – en del av kunskapsbildningen. I Stigmar, Martin (red.) *Högskolepedagogik. Att vara professionell som lärare i högskolan*. Stockholm: Liber.
- Limberg, Louise, Sundin, Olof & Talja, Sanna (2009). Teoretiska perspektiv på informationskompetens. I Hedman, Jenny & Lundh, Anna (red.) *Informationskompetenser. Om lärande i informationspraktiker och informationssökning i lärandepraktiker*. Stockholm: Carlssons.
- Lindstrom, Joyce & Shonrock, Diana D. (2006). Faculty-librarian collaboration to achieve integration of information literacy. *Reference and user services quarterly*, vol. 46:1, ss 18-23.
- Lundh, Anna & Sundin, Olof (2006). Lärare och informationskompetens. Från utbildningspraktik till yrkespraktik. *Dansk biblioteksforskning*, vol. 2: 3, ss. 5-14.
- McGuinness, Claire (2007). Exploring strategies for integrated information literacy. From “academic champions” to institution-wide change. *Communications in information literacy*, vol. 1: 1, ss. 26-37.
- Merchant, Lucy & Hepworth, Mark (2002). Information literacy of teachers and pupils in secondary schools. *Journal of librarianship and information science*, vol. 34: 2, ss. 81-90.
- Miller, William & Bell, Steven (2005). A new strategy for enhancing library use. Faculty-led information literacy instruction. *Library issues*, vol. 25: 5, ss. 1-4.

- Montiel-Overall, Patricia (2005). Toward a theory of collaboration for teachers and librarians. *School library media research* 5. [Elektronisk]
<http://www.ala.org/ala/aasl/aaslpubsandjournals/slmrb/slmrcontents/volume82005/theory.cfm> (Tillgänglig 2008-09-10).
- Owusu-Ansah, Edward K. (2007). Beyond collaboration. Seeking greater scope and centrality for library instruction. *portal.. libraries and the academy*, vol. 7: 4, ss. 415-429.
- Prop. 2004/05: 162 *Ny värld – ny högskola*.
- Reed, Maureen, Kinder, Don & Farnum, Cecile (2007). Collaboration between librarians and teaching faculty to teach information literacy at one Ontario university. *Journal of information literacy* 1(3) [Elektronisk]
<http://jil.lboro.ac.uk/ojs/index.php/JIL/article/view/RA-V1-I3-2007-3/31> (Tillgänglig 2008-09-20).
- Tovoté, Christina (2009). Vems jobb är det egentligen? Bibliotekarier som lärarnas lärare i arbetet med informationskompetens på Stockholms universitet. I: Hansson, Birgitta & Lyngfelt, Anna (red.) *Pedagogiskt arbete i teori och praktik. Om bibliotekens roll för studenters och doktoranders lärande*. Lund: BTJ Förlag.
- UNESCO (2005). Literacy assessment and monitoring programme. Montreal: UNESCO Institute for Statistics.
http://www.uis.unesco.org/TEMPLATE/pdf/LAMP/LAMP_International%20Planning%20Report_4_TSM%20_3_.pdf
- Wallace, Amy (2007). Information literacy and the academic library. One stop on a life-long journey. *Journal of information literacy* 1(3) [Elektronisk]
<http://ojs.lboro.ac.uk/ojs/index.php/JIL/article/view/ART-V1-3-2007-1/33> (Tillgänglig 2008-09-20).